

UOT 394

MİRZƏ ƏLƏKBƏR SABİRİN PEDAQOJİ İDEYALARI**¹DADAŞZADƏ ƏHLİMAN İBRAHİM oğlu***Sumqayıt Dövlət Universiteti***¹HÜSEYNOVA MƏHSƏTİ HAFİZ qızı***Sumqayıt Dövlət Universitetinin nəzdində Sumqayıt Dövlət Texniki Kolleci, 1-müəllim**[ehliman.@gmail.com](mailto:ehliman@gmail.com)**Açar sözlər: tərbiyə, övlad, valideyn, şair, xalq, məktəb*

Mirzə Ələkbər Sabir Tahirzadə 1862-ci ildə Şamaxıda anadan olmuş, S.Ə.Şirvaninin məktəbində oxumuşdur. Müəllimi S.Ə.Şirvani onun şairlik istedadını görüb təhsil və tərbiyəsinə xüsusi diqqət yetirmiş, onda ədəbiyyata olan həvəsi daha da gücləndirmişdir. M.Ə.Sabir məktəbdə fars və ərəb dillərini, klassik ədəbiyyatı dərinlən öyrənmiş, satirik janrdə şeirlər yazmağa başlamışdır. Onun şeirlərindən xoşu gələn S.Ə.Şirvani Nizaminin "Xəmsə"sini şagirdinə hədiyyə verir. M.Ə.Sabir 1880-cı illərdə İrani, Orta Asiyanı, İraqı gəzir, atasının vəfatından xəbər tutub Şamaxıya qayıdır və orada da evlənir. 1901-ci ildə M.Ə.Sabir A.Səhhətlə tanış olur, şeirlərini ona oxuyur. Onun ilk ictimai ruhlu şeiri "Şərqi-rus"qəzetində nəşr edilir. O, yeni ruhlu müasir və kəsərli şeirlər yazmaq arzusunda idi. Şair yaxşı dərk edirdi ki, artıq XX əsrdir.

*Dindirir əsr bizi, dinməyiriz,**Atılan toplara diksinməyiriz.**Əcnəbi seyrə balonlara çıxır,**Biz hələ avtomobil minməyiriz. [1, s.13]*

Mürğüləyən Rusiyanın əvəzinə yeni Rusiya yaradan, bütün Asiyanı qəflət yuxusundan oyadan 1905-ci il inqilabı mətbuat, ədəbiyyat aləminə yeni bir ruh gətirir. Bu inqilab M.Ə.Sabirin də gözlərini açır. "Molla Nəsrəddin"jurnali nəşrə başlayanda M.Ə.Sabir satirası üçün geniş imkan yaranır. Onun satiraları "Molla Nəsrəddin" jurnalında dərc edilir. C.Məmmədquluzadə onun əsərlərinə yüksək qiymət verir.

M.Ə.Sabir 1911-ci il iyulun 12-də vəfat edir. M.Ə.Sabir dünya ədəbiyyatında nadir şəxsiyyətlərdən biridir. Buna görə də A.Səhhət, F.Köçərli, N.Nərimanov və b. M.Ə.Sabir yaradıcılığına yüksək qiymət vermiş, onu "ülvi", "bəşəri", "çamırlıq içinə düşmüş zər", "ustad şair", "tərbiyəçi" adlandırılmışdır. [3, s.593] Sabir özünün böyüklüyünü hamıdan yaxşı dərk etmişdi. O, haqlı olaraq deyirdi ki: "Bənzərəm bir qocaman dağa ki,dəryada durur" [1, s.17].

Sabir elmə, elm adamlarına yüksək qiymət verirdi. O, böyük təbiətşünas, alim, yazıçı Həsən bəy Zərdabinin vəfatını dərin hüzn və kədərlə təsvir edirdi. Onun fikrincə, XX əsrdə elmsiz keçinmək mümkün deyildir. Elmi işə insanlar məktəbdə öyrənməlidirlər [2, s.279].

Böyüməkdə olan gənc nəslin nəcib sifətlər ruhunda tərbiyə edilməsi, mədəni vərdişlərin aşılması M.Ə.Sabirin ən böyük arzularından biri idi. Bu da, hər şeydən əvvəl, uşaqlara xalqın, millətin gələcəyi, ümid çırağı kimi baxmasından irəli gəlirdi. "Ey millətin ümidi, dili, canı, uşaqlar"deyən M.Ə.Sabirin yaradıcılığında qırmızı bir xətlə keçir. M.Ə.Sabir "Molla Nəsrəddin"də dərc etdirdiyi bir neçə məqaləsində cəmiyyətdəki rəzalətə qarşı, azadlıq və demokratizm uğrundakı mübarizəni məhz bu məsələdən "Övladi-vətənin taleyini düşünməyən, onun sağlam ruhda, gümrəh tərbiyəsi qayğısına qalmayan cəhalətpərəstlərin, avam valideynlərinin tənqidindən başlamağı vacib məsələ bilmişdir". Bu cəhətdən "Molla Nəsrəddin" jurnalının 7-8 №-də 1906-cı ildə çap olunmuş "Ol gün ki, sənə xaliq edər, lütf bir övlad" və "Bilməm nə görübdür bizim oğlan oxumaqda?!" adlı şeirinə diqqət etmək kifayətdir.

---

*Ol gül ki, sənə xaliq edər lütf bir övlad,
Olsun ürəyin şad!
Təyin elə gindari ki, etsin ona imdad,
Ta dəyməyə həmzad,
Sağdan sola, soldan sağa sal boynuna heykəl,
Qoy cinni məəttəl;
Gər dəysə soyuq, sancılanıb olsa da bimar,
Hökm et, gələ cindar,
Ağlarsa uşaq, dərdinin axtarma davasın,
Ancaq söy anasın [1, s.19].*

Şeirdən göründüyü kimi, avam, cahil ata ciddi fəaliyyətə başlayır, övladını guya hər cür bəladan qorumaq üçün tilsimə, cindara əl atır, uşaq ağlasa, dərdini ancaq arvadı təhqir etməklə tapır. M.Ə.Sabir tərbiyənin gücünə inanır və deyirdi ki, bütün doğulmuşların tərbiyəyə ehtiyacı var. İnsan övladının həqiqi insan olması üçün ona düzgün ictimai mühit, tərbiyə lazımdır. Çünki tərbiyə insanı inkişaf etdirir, təkmilləşdirir, cəmiyyətə faydalı üzv kimi hazırlamağa şərait yaradır [2, s.278].

Sabirə görə, xalqın, millətin yol göstərəni, rəhbəri, başçısı tərbiyədir. Dünyanın bütün işləri tərbiyə ilə keçir, hər işin başlanğıcı, ibtidası tərbiyədir. Valideynlərin ilk baxışı tərbiyədir. Övlad haqq nemətidir. Buna görə də şüuru-həqqin ədası tərbiyədir. Elmin ümdə vəzifəsi insan tərbiyə etməkdir. Elm isə məktəbdə kitabla, səylə hasil olur. İnsanın fiziki və mənəvi qüvvələrinin inkişafında tərbiyə böyük rol oynayır. Elmlə zinətlənən tərbiyə həyata layiqdir. Həyata layiq olan zinət tərbiyə və elm gövhəridir. İnsan tərbiyə nəticəsində ətraf mühiti daha yaxşı anlamaqla, insanlar arasındakı münasitə şüurlu yanaşmağa başlayır.

*Ümmətin rəhnuması tərbiyədir,
Millətin pişvazı tərbiyədir,
Tərbiyyətlə keçir ümuri-cahan
Hər işin ibtidaisi tərbiyədir.
Valideynin, təbii, övlada
Nəzəri-əhtinası tərbiyədir.
Cahillikdə zavallı övlada
Şirveyi-narəvası tərbiyədir [1, s.353].*

İnsan tərbiyə etmək ona bir yığın əxlaq qaydalarını əzbərlətmək deyildir. Tərbiyə insanın dünyagörüşü və əqidəsini formalaşdırır. Bunun nəticəsində insan təbiət və cəmiyyət hadisələrini, özünün və başqalarının davranışlarını yüksək qiymətləndirir. İnsanın mənəvi inkişafında təhsil və elm qüdrəti silahdır. Buna görə də Sabir xalqın nadanlıqdan xilasını uşaqların təhsil almasında görür. Sabirə görə, tərbiyənin məqsədi əsl insan yetişdirməkdir. Tərbiyə insandan geniş bilik, əsrin qabaqcıl elmləri ilə silahlanmaq, insanpərvərlik, vətənpərvərlik, əməksevərlik tələb edir. Sabir tərbiyənin gücünə böyük inam bəsləməklə, insanın formalaşmasında mühitə, insanın daxili imkanlarına da diqqət yetirir. O, yeni insan tərbiyəsi haqqında fikirlərinin həyata keçirilməsində əsas vasitəni təlim hesab etmiş, böyük müəllimi S.Ə.Şirvaninin yolu ilə getmiş, xalq məktəblərinin açılmasını zəruri saymışdır [2, s.279].

M.Ə.Sabir cəhalətdən, maarifsizlikdən, təhsilsiz, məktəbsiz, qəflət yuxusunda yatmaqdan, ölümü üstün tutmuşdur. Sabirə görə, xalq məktəbi sevir, çünki ona böyük ehtiyac hiss edir. Məktəb günlərini başlamaqda olan təlimin vicdan səfası, nur, işıq mənbəyi adlandırır, misilsiz dirilik mənbəyi, məktəbdə parlaq hünərlər, ən qiymətli incilər gizləndiyini söyləyir. Sabir məktəbə dair fikirlərini “Məktəb sərgisi”, “Məktəbə tərgib” (Məktəbə həvəsləndirmə), “Məktəb şagirdlərinə töhfə və digər şeirlərində əks etdirmişdir. Sabir hər bir şəxsin, həm özünün, həm də xalqın xoşbəxtliyini gənc nəslin təhsil almasında görür, uşaqları millətin ümidi, nıcatı hesab edirdi. Sabir uşaqlara müraciətlə deyirdi: “Sizdədir millətin ümid gözü hal ilə söyləyir sizə bu sözü” deyir:

*Oxuyun, millətin nicatı olun,
Ta ədəb barisi-həyatı olun [1, s.376].*

Təhsil və tərbiyə aşıqı, tərəqqi muştığı olan Sabir böyük həvəs və ehtirasla məktəbi təbliğ etmiş, onun böyük rolunu, cəhalət və zülmətlə vuruşmaqda görmüş, məktəbin hörmət və nüfuzunu xalq kütləsi arasında hər yolla yüksəltməyə çalışmışdır.

M.Ə.Sabir "Ay başı bələli" sərlövhəli şeirində isə feodal patriarxal ailələrdə uşaqlarda yaş dövrlərinə görə tərbiyəni olduqca gözəl təsvir edərək tənqid etmişdir. Belə ailələrdə ata-analar belə tərbiyənin nəticəsini və yetirdiyi meyvələri geniş surətdə təsvir etmişdir.

*"Öyrət ona, əlbəttə, özün bir neçə mövhum,
Məhdud ola məsum,
...Tək-tək dil açanda ona təlim elə hədyan,
həm olma peşiman.
...On yaşa yetincə uşağın eyləmə qəflət,
Qandır neçə bütət.
Ta on beşə yetdikcə tapa işdə məharət,
Həm eyləyə adət.
Göndərmə onu məktəbə, dəng eyləmə başın,
Tökmə üzə yaşın.
...Rahət nəyə lazım edə dünyada məişət,
Quldurçuluq öyrət.
Tainki qumar oynaya, qətl eyləyə, qarət-
xoşdur belə sənət.
...Olmaz oxumaqdan*

Tapmaq bu cəlalı...! [1, s.29]

Sabir burada köhnə avam, feodal-patriarxal ailə tərbiyəsinin bütün çirkliliklərini, uşağın tərbiyəsində hesab olunan quldurluq, qumar, qarət, qətl və s. intizar etməsi, səbəblərini açıb göstərir. Sabir uşaqların tərbiyəsində bu cür mənfi xassələrin əmələ gəlməsinin səbəblərini də uşağın tərbiyəsinin pozulmasına bais olan ata-analarıda görürdü. M.Ə.Sabirin yaradıcılığında övladını peşə-sənət sahibi etməklə, bir qrup cahil ataların mövqeyi ciddi tənqid atəşinə tutulur. Uşaq artıq böyümüş, məktəb yaşına çatmışdır. O indi müəyyən peşə-sənət dalınca getməli, cəmiyyət üçün gərəkli və faydalı vətəndaş olmalıdır. Bəs uşağın valideyni bu barədə nə düşünür? Gələcəkdə öz övladını necə görmək istəyir? Valideynin dünyagörüşündən, ictimai həyata münasibətindən və habelə təhsil-tərbiyəsindən asılı olaraq, bu məsələdə onlar müxtəlif mövqe tutur, birisi öz uşağını məktəbə göndərmək, oxutmaq istəyir, ikincisi sənət-peşə öyrətmək yolunu seçir. Üçüncüsü də tufeyli həyat keçirməyi. Sabirin satira obyektinə çevirdiyi cahil ata da üçüncü yolun yolçularından biridir. O, həyatda halal zəhmətlə güzəranını, dinc yaşayışını düşmənidir. Cavanlıqda oğurluq, quldurluq, qumarbazlıq kimi çirkin qeyri-insani sifətləri özünə peşə seçmiş, "qol gücünə hörmət və şöhrətə" çatmış bu nadan soyğunçu, qatil kimi yetişdirmək fikrindədir. Bunun üçün ata hər cür vasitəyə əl atır, nəyin bahasına olursa olsun, oğlunu məktəbdən uzaqlaşdırmağa, onun elm, təhsil dalınca getməsinə mane olmağa çalışır. Oğul isə atanın ciddi-cəhdinin əksinə olaraq, yeniliyə meyil edir, elmə, məktəbə can atır. Bu işdə ana da oğlunu müdafiə edir. Heç bir maneə oğulu öz yolundan çıxara bilmir. Gənclik qalib gəlir:

*Oğul mənimdir əgər,oxutmuram, əl çəkin!
Eyləməyin dəngəsər, oxutmuram, əl çəkin!
Gərçi-bu bədbəxt özü elmə həvəskardır,
Kəsbi-kəmal etməyə səyi dəxi vardır.
Məncə, bu işlər bütün şileyi-küffardır,
Dinə zərərdir, zərər, oxutmuram, əl çəkin!
Eyləməyin dəngəsər, oxutmuram, əl çəkin!*

*Bəs ki, uşaqdır hələ yaxşı-yaman sanmayı,
Elmin əbəs olduğun anlamayı, qanmayı.
Sair uşaqlar kimi hər sözə aldanmayı.
Eyləyir ömrün hədə, oxutmuram, əl çəkin!
Eyləməyin dəngəsər, oxutmuram, əl çəkin!* [1, s.222]

Sabir uşaqların ailə tərbiyəsində ananın roluna yüksək qiymət verir və "Analar bəzəyi" adlı şeirində yazırdı.

*Gəc olsa nisadə elmü irfan
Övlada edə o yolda iman,
Əksi olaraq bu müddəanın,
Olmaz isə elmi bir ananın,
Övlada çatar haman cəhalət.
Nə əql olur onda, nə fərasət,
Elm ilə olur hüsuli-izzət,
Elm ilə olur nüfuzu-millət* [1, s.223].

Sabir qadının ailədəki, cəmiyyətdəki rolunu və mövqeyini, gənc nəslin tərbiyəsi üçün görəcəyi işləri dəqiq qeyd etmiş, qadının elm və bilik sahibi olmasını, uşaqların tərbiyəsi üçün səy və cəhd göstərməsini zəruri saymışdır. Onun fikrincə, ata uşaqlarına tərbiyə verməyib onlara qayğı ilə yanaşmasa, günahı olmayan məsum uşaqlar tərbiyəsizlik nəticəsində səfalət və rəzalətə düşər. Sabirə görə, qızlara düzgün tərbiyə verilməlidir. Onun fikrincə, əsl ananın ən şərəfli bəzəyi, ağıllı, ədəbli uşaqlardır. Sabir övlad tərbiyəsində ciddi pozğunluğun yaranmasının bir səbəbini də ata ilə ana arasında uşağa verilən tərbiyəvi tələblərin pozulmasında görürdü. Şair yazırdı ki, cahil ana on bir yaşlı uşağını körpə hesab edərək, atanın övladına verdiyi düzgün tələbi yersiz hesab edərək onun nə vaxtdır ki, ədəbsiz hərəkətlərinə hər cür müqavimət göstərməyə çalışır.

*Ay başı daşlı kişi, dinmə uşaqdır, uşağım!
Nə ədəb vaxtıdır, qoy söysün uşaqdır, uşağım!
Keyfinə dəymə, söysə ya sənə, ya qardaşına
Atanın goru üçün boşda bu tifil başına!
İndicə-indicə ancaq yetir on bir yaşına
Əqli kəsmir; hələ bir körpə uşaqdır, uşağım!* [1, s.235]

Sabir eyni zamanda uşaq tərbiyəsində mənfi cəhətlərini göstərməklə yanaşı, bəzi ata-anaların övlad tərbiyəsində müsbət mövqe tutmasını qeyd edirdi.

*Mənim bağım-baharım,
Fikri ziyalı oğlum!
Məktəb zamanı gəldi,
Dur, ey vəfalı oğlum!
Ey gözüm, ey canım!
Get məktəbə, cavanım!
...Elm öyrən, imtahan ver,
Qədrin bil elmü fəzlin
Elminin yolunda can ver!
Ey gözüm, ey canım!
Get məktəbə cavanım!* [1, s.161]

Sabir ata-anaya hörmət etməyən övladın nə özünə, nə də başqalarına xeyri olmayacağını bir çox şeirlərində belə təsvir edirdi:

*...Ataya hörmət etməyən çocuğun,
Anaya xidmət etməyən çocuğun,
Nə olur kəndi nəfsinə xeyri,
Nə də ondan vəfa görər qeyri...* [1, s.156].

Sabirin uşaqların ailə tərbiyəsinə həsr etdiyi bir çox şeirlərində ailə tərbiyəsinə olan münasibətinin mahiyyətini açmış, cahil ata-anaların məktəbə olan hücumlarını ifşa etmişdir.

Sabir vətənə, xalqa xidməti hər şeydən üstün tutur, xalqa xidməti adamların mənsub olduğu və tutduğu vəzifə ilə deyil, gördüyü konkret əməli işlə qiymətləndirməyi tələb edir. Sabirin əxlaq, tərbiyə haqqında fikirləri sırasında mühüm yer tutan məsələlərdən biri əməkdir. O istər zehni, istərsə də fiziki əməyə yüksək qiymət vermiş, əməyi dərin ehtiram və məhəbbətlə tərənnüm etmişdir. Biz bunu şairin “Hörümçək və ipəkqurdu”, “Cütçü”, “Qoca bağban” və s. şeirlərində görə bilərik. M.Ə.Sabir şeirlərinin bir çoxunda elmə, sənətə, məktəbə xüsusi münasibət bəsləyən ata-anaları tənqid atəşinə tutaraq belə təsvir edirdi.

...Məktədə gedib dərslər oxuyanları görürsən,
Nitqi çəkilən tazə cavanları görürsən,
Qədən quruyub cismdə qanları görürsən,
Arıfsən özün, yaxşı-yamanları görürsən,
Qoyma ki, gedib fikrini xam eyləsin oğlun,
Ömrün-qəmi elmilə tamam eyləsin oğlun [1, s.32].

Sabir “Oğlum” şeirində bir çox ailələrdə pulun yüksək bir yer tutduğunu, uşaqların təlim-tərbiyə işlərinin pula qurban edildiyini bədii bir surətdə belə təsvir edirdi:

...Bunca oxudun, yorul da bəri,
Bir dəfə burax bu zəhrimarı.
Pul qalmadı, baxmışam hesabə,
Getdi qələmə, kağız kitabə
...Bihudə işə nə xərc edirsən?
Bu könlümü hərcü-mərc edirsən... [1, s.21].

Sabir şeirlərində ailə ilə məktəbin əlaqəsinə geniş yer verərək “Elmli və elmsiz ana” adlı əsərində bu məsələni belə təsvir edirdi:

Gər olsa nişanda elmü irfan,
Evladə edər bu yolda iman.
Əksi olaraq bu müddəanın
Olmaz isə elmi bir ananın.
Evlada çatar haman cəhalət,
Nə aql olur onda, nə fərasət .
Bitərbiyəliklə tifti-məsum,
Axırda olur səfilü məşum.
Saridir çünki işbu halət,
Həmcinsə eylər sirayət... [1, s.193].

M.Ə.Sabir Vətəni gülüstana çevirməyin nicat yolunu uşağın düzgün tərbiyə edilməsində, bu işdə ailə ilə məktəbin birgə fəaliyyətində görürdü.

Elmi yeniliyi: Məqalədə M.Ə.Sabirin dünya ədəbiyyatında nadir şəxsiyyət, ülvi, bəşəri, ustad şair və tərbiyəçi olduğundan bəhs edilir.

Tətbiqi əhəmiyyəti: Məqalədən cəmiyyətimizdə yaşayıb yaradan hər kəs örnək kimi istifadə edə bilər. “Pedaqogika”, “Ailə pedaqogikası” və “Pedaqogika tarixi” fənlərinin tədrisində istifadə oluna bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. Sabir M.Ə. Hophopnamə. Bakı: Maarif, 1992, 658 s.
2. Seyidov Ə. Pedaqogika tarixi. Bakı: Maarif, 1968, 539 s.
3. Rüstəmov F. Pedaqogika tarixi. Bakı: Nurlan, 2006, 748 s.

РЕЗЮМЕ
ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ИДЕИ МИРЗЫ АЛЕКПЕРА САБИРА
Дадашзаде А.И., Гусейнова М.Х.

Ключевые слова: *Воспитание, дети, родители, поэт, народ, школа*

М.А.Сабир высоко ценил науку, деятелей науки. По его мнению, в XX веке без науки обойтись невозможно. Науке же люди должны учиться в школе. Воспитание молодого поколения в благородном духе, привитие им культурных привычек было одним из самых больших желаний М.А.Сабира.

SUMMARY
MIRZA ALAKBAR SABIR'S PEDAGOGICAL IDEAS
Dadashzade A.I., Huseynova M.H.

Key words: *upbringing child, parent, poet, people, school.*

M.A.Sabir highly appreciated science. In his opinion, it is impossible to do without science in the XX century. People have to learn science at school. Education of young generation in a noble spirit and instilling in them cultural habits were of M.A.Sabir's greatest desires.

Daxilolma tarixi:	İlkin variant	12.01.2018
	Son variant	19.03.2018